

ЖИНОЯТЛАРНИ ТЕРГОВ ҚИЛИШДА АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ЎРНИ

Рахматов Анвар Аминович

ИИБ академияси тингловчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20567782>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 26-may 2026 yil
Ma'qullandi: 28-may 2026 yil
Nashr qilindi: 30-may 2026 yil

KEY WORDS

жиноят тергови, ахборот технологиялари, рақамли криминалистика, электрон далиллар, сунъий интеллект, видеокузатув тизимлари, геоахборот технологиялари, рақамлаштириш, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар.

ABSTRACT

Мазкур илмий мақолада жиноятларни тергов қилиш жараёнида ахборот технологияларидан фойдаланишнинг назарий ва амалий жиҳатлари таҳлил қилинган. Тергов фаолиятида рақамли технологияларнинг аҳамияти, электрон далиллар билан ишлашнинг ўзига хос хусусиятлари, видеокузатув тизимлари, геоахборот технологиялари, рақамли криминалистика ҳамда сунъий интеллект воситаларидан фойдаланиш имкониятлари ёритилган. Шунингдек, ахборот технологияларини тергов амалиётига жорий этиш жараёнида учраётган муаммолар таҳлил қилиниб, уларни бартараф этишга қаратилган илмий асосланган таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

XXI аср ахборот технологиялари ва рақамли иқтисодиёт асри сифатида эътироф этилмоқда. Бугунги кунда жамият ҳаётининг барча соҳаларида рақамлаштириш жараёнлари кенг кўламда амалга оширилмоқда. Давлат бошқаруви, иқтисодиёт, таълим, тиббиёт ва бошқа соҳалар қаторида ҳуқуқни муҳофаза қилиш фаолияти ҳам ахборот технологияларининг имкониятларидан самарали фойдаланиш орқали янги босқичга кўтарилмоқда. Замонавий жиноятчилик шакллари ҳам технологиялар билан узвий боғлиқ ҳолда ривожланмоқда. Жиноятчилар интернет тармоқлари, мобил алоқа воситалари, электрон тўлов тизимлари ва турли рақамли платформалардан фойдаланмоқда. Бу ҳолат эса жиноятларни аниқлаш, уларнинг олдини олиш ва тергов қилиш жараёнида анъанавий усуллар билан бир қаторда замонавий ахборот технологияларидан фойдаланишни талаб этмоқда. Ҳозирги вақтда жиноят ишларининг аксариятида маълум даражада рақамли излар мавжуд бўлади. Мобил телефонлар, компьютерлар, кузатув камералари, банк карталари, GPS қурилмалари ва ижтимоий тармоқлардан олинган маълумотлар тергов учун муҳим аҳамият касб этмоқда. Шу сабабли тергов жараёнида ахборот технологияларининг ўрни ва аҳамиятини илмий жиҳатдан тадқиқ қилиш долзарб вазифалардан бири ҳисобланади.

Ахборот технологияларининг жиноятларни тергов қилишдаги аҳамияти

Ахборот технологиялари тергов фаолиятининг самарадорлигини оширишга хизмат қилувчи муҳим восита ҳисобланади. Улар ёрдамида катта ҳажмдаги маълумотларни қисқа вақт ичида йиғиш, сақлаш, қайта ишлаш ва таҳлил қилиш мумкин. Тергов амалиётида ахборот технологияларидан фойдаланиш биринчи навбатда тезкорликни таъминлайди. Илгари маълумотларни йиғиш ва таҳлил қилиш учун кунлар ёки ҳатто ҳафтalar талаб қилинган бўлса, ҳозирги вақтда электрон маълумотлар базалари орқали зарур маълумотларни бир неча дақиқа ичида олиш имконияти мавжуд.

Бундан ташқари, ахборот технологиялари тергов жараёнининг объективлигини таъминлашга ҳам хизмат қилади. Чунки рақамли маълумотлар инсон хотирасига нисбатан аниқроқ ва ишончлироқ ҳисобланади. Масалан, видеокузатув камералари ёзувлари ёки мобил алоқа операторлари маълумотлари воқеаларнинг ҳақиқий ҳолатини аниқлашда муҳим манба бўлиб хизмат қилади.

Ахборот технологиялари ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ўртасида маълумот алмашиш жараёнини ҳам сезиларли даражада енгиллаштиради. Ягона электрон тизимлар орқали турли идоралар маълумотларини интеграция қилиш имконияти жинойтларни тезроқ очишга ёрдам беради.

Электрон далиллар ва уларнинг тергов жараёнидаги аҳамияти

Замонавий жинойтларнинг кўпчилиги рақамли муҳит билан бевосита ёки билвосита боғлиқ. Шу сабабли электрон далиллар жинойт ишларида муҳим аҳамият касб этмоқда. Электрон далиллар деганда электрон қурилмалар ёки ахборот тизимларида сақланаётган, жинойт иши учун аҳамиятга эга бўлган маълумотлар тушунилади. Уларга қуйидагилар киради:

- компьютерларда сақланган файллар;
- мобил телефон маълумотлари;
- электрон почта хабарлари;
- ижтимоий тармоқлардаги ёзишмалар;
- мессенжерлар орқали юборилган хабарлар;
- GPS маълумотлари;
- электрон тўлов тизимлари маълумотлари;
- видеокузатув тизимлари ёзувлари.

Электрон далилларнинг ўзига хос хусусияти шундаки, уларни ўзгартириш ёки йўқ қилиш осон. Шу сабабли уларни йиғиш ва сақлашда махсус криминалистик усуллардан фойдаланиш талаб этилади. Рақамли далиллар кўпинча жинойт содир этган шахснинг ҳаракатларини тиклаш, унинг жойлашган манзилни аниқлаш, шерикларини белгилаш ва жинойт механизмини очиб бериш имконини яратади.

Рақамли криминалистика ва унинг аҳамияти

Рақамли криминалистика – жинойт ишлари бўйича электрон маълумотларни аниқлаш, йиғиш, сақлаш, таҳлил қилиш ва тақдим этиш билан шуғулланувчи криминалистика йўналишидир. Сўнгги йилларда рақамли криминалистика жинойтларни тергов қилишнинг энг муҳим соҳаларидан бирига айланди. Чунки деярли ҳар бир инсон ўз ҳаётида компьютер, смартфон ёки интернет хизматларидан фойдаланади.

Рақамли криминалистика ёрдамида:

- ўчирилган файллар тикланади;
- интернет фаолияти тарихи аниқланади;
- қурилмада бажарилган ҳаракатлар таҳлил қилинади;
- шифрланган маълумотлар ўрганилади;
- рақамли қурилмалар ўртасидаги алоқалар аниқланади.

Масалан, қасддан одам ўлдириш, фирибгарлик, коррупция, гиёҳвандлик воситалари савдоси ёки терроризм билан боғлиқ жиноятларни тергов қилишда мобил қурилмалар таҳлили муҳим далил манбаи ҳисобланади.

Видеокузатув тизимларининг терговдаги ўрни

Бугунги кунда шаҳарлар, йирик савдо марказлари, давлат муассасалари, банклар ва транспорт инфратузилмасида минглаб видеокузатув камералари фаолият юритмоқда. Уларнинг ёзувлари жиноятларни очишда муҳим аҳамиятга эга. Айниқса, юзни таниб олиш технологиялари билан жиҳозланган интеллектуал камералар жиноятчиларни тезкор аниқлашда катта аҳамиятга эга. Бундай тизимлар инсон иштирокисиз маълумотларни автоматик таҳлил қилиши мумкин.

Сунъий интеллект технологияларининг истиқболлари

Сунъий интеллект технологиялари тергов фаолиятида янги имкониятларни очиб бермоқда. Ушбу технологиялар катта ҳажмдаги маълумотларни инсонга нисбатан анча тез таҳлил қилиш имкониятига эга.

Сунъий интеллект қуйидаги вазифаларни бажариши мумкин:

- шахсларни автоматик идентификация қилиш;
- жиноятчилик тенденцияларини прогнозлаш;
- видеокузатув маълумотларини таҳлил қилиш;
- шубҳали транзакцияларни аниқлаш;
- электрон ҳужжатларни саралаш ва таҳлил қилиш.

Келажақда сунъий интеллект технологиялари терговчиларнинг ёрдамчи воситаси сифатида кенг қўлланилиши кутилмоқда. Бироқ улар инсон қарорини тўлиқ алмаштира олмайди ва фақат қўшимча таҳлилий восита сифатида хизмат қилиши лозим.

Таклиф ва тавсиялар

Жиноятларни тергов қилишда ахборот технологияларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш мақсадида қуйидаги чораларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ:

1. Тергов органларини замонавий рақамли криминалистика лабораториялари билан таъминлаш.
2. Электрон далиллар билан ишлаш бўйича ягона миллий стандартларни ишлаб чиқиш.
3. Терговчиларнинг рақамли технологиялар соҳасидаги билим ва кўникмаларини мунтазам ошириб бориш.
4. Идоралараро ахборот алмашинувининг ягона электрон платформасини такомиллаштириш.
5. Сунъий интеллект ва Big Data технологияларини тергов амалиётига босқичма-босқич жорий этиш.
6. Электрон далилларни йиғиш ва сақлаш бўйича ҳуқуқий механизмларни янада такомиллаштириш.

Хулоса

Хулоса қилиб айтганда, ахборот технологиялари жиноятларни тергов қилишнинг ажралмас қисмига айланиб улгурди. Рақамли криминалистика, электрон далиллар, видеокузатув тизимлари, геоахборот технологиялари ва сунъий интеллект воситалари жиноятларни тезкор ва самарали очиш имкониятларини кенгайтормоқда. Замонавий ахборот технологияларини тергов фаолиятига кенг жорий этиш нафақат жиноятларни фош этиш самарадорлигини оширади, балки фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилишга ҳам хизмат қилади. Шу боис мазкур соҳада ҳуқуқий, ташкилий ва техник механизмларни янада такомиллаштириш бугунги куннинг муҳим вазифаларидан бири ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси.
2. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси.
3. Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодекси.
4. Ўзбекистон Республикасининг «Ахборотлаштириш тўғрисида»ги Қонуни.
5. Ўзбекистон Республикасининг «Шахсий маълумотлар тўғрисида»ги Қонуни.
6. Белкин Р.С. Криминалистика. – Москва.
7. Россинская Е.Р. Криминалистика. – Москва.
8. Волынский В.А. Цифровая криминалистика. – Москва.
9. Крылов В.В. Информационные технологии в деятельности правоохранительных органов. – Москва.
10. Рақамли криминалистика ва электрон далилларга оид илмий мақолалар ва халқаро тадқиқотлар

INNOVATIVE
ACADEMY